

Sjarel Ex wil best te boek staan als een handige organisator. Als het maar duidelijk is dat de kunst zijn muze is.

'Met wat voor beeld van mij kom jij hier eigenlijk binnen?', vraagt hij. Met enige gêne lepel ik op wat ik weet: 43 jaar, studeerde kunstgeschiedenis in Utrecht, organiseerde een aantal opvallende tentoonstellingen en werd op zijn 31ste de jongste museumdirecteur van Nederland. Sinds hij de baas is van het Centraal Museum in Utrecht draagt het personeel speciaal ontworpen spijkerkleding en moet iedereen, inclusief Sjarel Ex zelf, om de zoveel tijd in de ontvangsthal de bezoekers welkom heten en wegwijs maken. Op de zolder heeft hij zalen voor kinderen ingericht waar deurtjes en luikjes opengetrokken kunnen worden, en precies een jaar geleden was de ambitieuze verbouwing en uitbreiding van het museum klaar. Voorts schrijft Ex regelmatig stukken in de krant en benoemde Rick van der Ploeg hem drie maanden geleden tot voorzitter van de landelijke commissie publieksbereik hedendaagse kunst.

Dat zijn de feiten. En wat is dan mijn beeld? Dat van een handige regelaar, een gouden kunstjongen die snel aan invloed wint. Iemand die veel voor elkaar weet te krijgen - vanwege zijn charme waarschijnlijk (op foto's kijkt hij met zwierige haren steevast onbevangen de wereld in) en vast ook vanwege zijn jeugd; oudere machthebbers willen via het benoemen van jonge honden nu eenmaal graag laten zien dat zij weten hoe de tijdgeest klopt.

Toegegeven, dat beeld is vooral gestoeld op een portret wat een tijdje geleden van Ex in de NRC stond. "Dat artikel blijft me achtervolgen", reageert Ex. "Ik kom erin naar voren als een regelaar. Ik houd van organiseren. De dynamiek van iets tot stand brengen vind ik heerlijk. Ik ben een generalist, schrijf ook graag. Maar mijn muze is de kunst. En het is mijn keuze om te geven aan mijn werk. Mijn vriendin, die kunstenaar is, en ik hebben elkaar, vrienden, twee poezen en vijf goudvissen. Dat kunnen we net aan. We zijn zeven dagen per week bezig met ons werk."

I. De PR

'Het museum heeft mij ontwikkeld, en ik heb het museum ontwikkeld', verklaart Ex. En op vriendelijke en ontspannen wijze steekt hij zijn praatje af: cijfers over de toegenomen bezoekersaantallen, over de verbouwing van het museum, over een aantal spraakmakende tentoonstellingen, over de nieuwe Dick Bruna-zaal. Kortom: over hoe dit museum sinds hij er zit van 'een goed kleinstedelijk instituut' is veranderd in een instelling 'die mede beeldbepalend is voor het museale landschap in Nederland'. Dit is niet het verhaal dat ik wil horen. En hij moet het al honderd keer verteld hebben. Toch is het prettig om naar te luisteren. Dat is nou professioneel, denk ik. En ik zie hem zitten aan tafel met politici, met mogelijke geldschietters uit het bedrijfsleven. Zal wel lukken.

II. De bezoekers

"Dit is een volstrekt onhiërarchisch museum. Ik wil dat iedereen zich op zijn gemak voelt - werknemers, bezoekers. De lat ligt niet op onhaalba-

Sjarel Ex. Foto: Vincent Mentzel

re hoogte. Ik hoef het publiek niet zo nodig te stichten. Het is leuk als mensen na afloop een idee hebben van hoe oud het Utrechtse Schip is, of wie Rietveld eigenlijk was, of een nieuwe gedachte hebben gehad. Als ze maar uit hun beslommingen komen. Zich even op een eilandje wanen, een sfeer van tijdloosheid om zich voelen.

In de hal staat iemand van de staf die bezoekers aanschiet en de opmerkingen van de dag intikt op een computertje. We willen weten wat hen opvalt - ook de negatieve dingen. Een museum gaat over het opbouwen van concentratie, zodat je open kunt gaan staan voor visuele ervaringen. De ergernis dat je bijvoorbeeld je jas en tas niet goed kwijt kunt, kost je zo een half uur van je concentratie. Dat willen we voorkomen.

Iedereen heeft zijn eigen loopje, zijn ontwikkelingsgedrag voordat het echte kijken gaat beginnen. Dat hoort er allemaal bij. Maar dan is die concentratie er. En ik weet zeker dat de behoefte daaraan blijft bestaan. Musea zullen

blijven. Mensen willen oog in oog kunnen staan met een werk - de maat, het materiaal, de energie zelf kunnen voelen."

III. De directeur

"In de twaalf jaar dat ik hier nu directeur ben heb ik een tocht gemaakt door 250 jaar verzamel- en bewaargeschiedenis. Langzamerhand is elk deel van de collectie me vertrouwd geraakt. Ik weet nu veel meer van oude kunst, van mode, van stadsgeschiedenis - simpelweg door dingen voor het museum te doen, de gevolgen daarvan te ondervinden, en nog eens te doen. Dat is een prettige leer methode voor mij. De bagage van dit museum probeer ik steeds opnieuw te gebruiken. Ik voel me daar prettig bij, maar ik denk ook dat het niet anders kan. Een museum heeft iets autonooms. Je kunt de Rietveld-verzameling die wij hier hebben proberen te ontkennen, en als directeur dertig jaar lang alleen maar op andere zaken ingaan. Maar Rietveld is zo'n sterk punt van deze collectie, dat komt toch weer boven. Zodra je weg bent, is dat het eerste dat tentoongesteld zal worden."

IV. Handig

"Wij hebben 360.000 gulden per jaar om werken aan te kopen, en daar maken we via sponsors en subsidies twee of drie keer zoveel van. Zeg een klein miljoen. Niet veel nee, maar nog altijd een burgermanskapitaal. Je zult handig moeten zijn. Toen vijf werken van Pyke Koch die wij in bruikleen hadden voor dit museum verloren dreigden te gaan, hebben we een hoop tromgeroffel georganiseerd waardoor we de schilderijen uiteindelijk hebben kunnen kopen. Maar zo iets kun je niet te vaak doen. Werken met een collectie is veel eerder: waarde en betekenis geven aan een collectie. Een voorbeeld: in 1987 kregen wij de nalatenschap van Rietveld in ons bezit. Wij stelden zijn archieven tentoon en kondigden een overzichtstentoonstelling aan. Veel mensen uit de stad bleken nog spullen van Rietveld te hebben die wij van hen konden

kopen. Die overzichtstentoonstelling trok heel veel bezoekers; zoveel, dat gemeente- en provinciebestuur van Utrecht opeens begon te in te zien dat Utrecht meedeed met de grote steden en bereid was om geld te geven voor de nieuwe Rietveld-vleugel. Zo hebben we een nalatenschap gebruikt om een ambitieuze uitbouw te veroorzaken."

V. Het gebouw

"Als baas van dit museum heb ik geleerd dat elke waarheid er één is. Toen ik hier drie maanden werkte, riep ik het hoofd van de huishouding bij me. Dat was een oudere mijnheer die hier al dertig jaar werkte maar wiens autoriteit niet meer werd geaccepteerd. Hij was echt aan het einde van zijn latijn, zag er slecht uit. Ik vroeg: 'Wat denkt u er zelf van?' En hij zei: 'Ach, u kunt me maar het beste wegsturen.' Ik zei: 'Maar dan wil ik weten wat u weet', en hij heeft me aan mijn handje meegenomen, de wintertuin in. Hij wees me op alle littekens van het gebouw, zei: 'Hier stond een boom', 'Waar nu dit apparaat staat, was vroeger een heel mooi hoekje.' Ik raakte door zijn stemming van afscheid bevangen. Aanvankelijk dacht ik bij dit gebouw: 'waar is de bulldozer', maar doordat ik met zijn ogen naar het museum kon kijken, zag ik het voor wat het is: een mooi kleinstedelijk museum dat verwaarloosd was."

Je moet je oog ontwikkelen. Dat is heel gewoon.

VI. Slechte kunst

"Het verschil tussen goede kunst en slechte kunst leer je langzamerhand te zien. Zoals je goede wijn van slechte wijn leert te onderscheiden. Door te doen, te proeven.

Je moet je oog ontwikkelen. Dat is heel gewoon. Als je een goed oog hebt, gaat een werk voor je leven. Achter je hangt een Ongenae. Nee, ik bedoel niet die lamp, maar dat schilderij daar. Ongenae was een eigenzinnige epigoon van Mondriaan uit de jaren zestig. Dat lijkt heel simpel, Mondriaan nadoen; een paar rechte lijnen, wat geel, blauw en rood - maar dit is zo duidelijk geen Mondriaan! Bij een echte Mondriaan zit zijn hele menszijn in elk strekje. Mondriaan kon niet anders dan Mondrianen maken. Vandaar ook dat ik op de eeuwige opmerking van mensen: 'Dat kan mijn neefje van vier ook!' altijd antwoordt: 'Toon me dat neefje! Ik zorg voor een atelier!'"

VII. Goede kunst

"Een echt goed kunstwerk is onmiskenbaar. De energie die een kunstenaar in zijn werk stopt, komt er weer uit - als je hebt leren kijken. Hoe het precies werkt, weet ik niet. Dat is een beetje mystiek, en daar heb ik geen verstand van. Maar het is zo. Precies om die reden zitten mensen eindeloos in de trein of zweven ze over de autoweg, op weg naar dat éne werk, dat ene kerkje in Toscane. Zo'n werk kan een vriend worden die je om de vijf jaar moet bezoeken. Gewoon om te weten: daar hangt-ie. En soms om met een soort angst te kijken of je anders reageert op het werk door wat er de afgelopen jaren met je is gebeurd."

VIII. Vroeger

"We waren thuis met vijf kinderen. Mijn vader was een echte classicus. Zijn hart lag bij de geschiedenis en daar kon hij heel mooi over vertel-

len. Maar hij studeerde voor jurist en deed personeelswerk, want hij was gek op mensen. Toch had hij wellicht zijn talenten gemist. Mijn moeder maakte de sfeer, ze heeft een goede smaak. Moderne kunst hadden we thuis niet; ik ben opgegroeid tussen het antiek. Allemaal heel zorgvuldig gekozen spulletjes. Ze bléven dan ook, werden echt gekoesterd.

Wij gingen vaak de hort op, met z'n zevenen in het Dafje. We woonden in Zuid-Limburg, dus dan ging het naar Keulen, naar de Dom. Naar Romeinse opgravingen, of naar plekken waar Karel de Grote nog was geweest. En mijn vader maar vertellen. Dat was heel gewoon, dat gebeurde wekelijks. Later gingen we in twee Dafjes en konden er ook vriendjes en vriendinnetjes mee.

Als tiener was ik een omnivoor. Ik hield van alle voorwerpen van kunst en geschiedenis. Ik kon een schilderij prachtig vinden, maar een meubel of een gebouw net zo goed. Ik voelde de energie die uit die materialen opborrelde, en mijn ouders brachten ze voor me tot leven. Toch ging ik na de middelbare school rechten studeren - inderdaad, net als mijn vader. Tijdens mijn rechtenstudie schoot ik in een soort existentiële kramp. Ik ging me misdragen, schreef tijdens een tentamen rare verhalen op waarvoor ik dan een 3 kreeg. Dat openlijke falen maakte het makkelijker voor me om te stoppen. Het jaar daarop ben ik kunstgeschiedenis gaan studeren.

Mijn ouders zijn op hun vijftigste samen een antiekzaak begonnen in Amsterdam. Een hele goede zet: zo brachten ze naar boven wat hen verbond. Ze deelden hun passie in hun werk."

IX. Smaak

"Je smaak ligt niet vast. Smaak ontwikkelt zich. Iemand die begint met kijken naar kunst valt meestal eerst voor de impressionisten. Daarop volgt Kandinsky, en dan heb je twee mogelijkheden: of je ontwikkelt je richting Munch, Modigliani, of richting de Duitse expressionisten. Dat is natuurlijk ook het pad dat de meeste cursussen voor je plaveien. Als je dat hebt gehad, is alles mogelijk. Je kunt je aangetrokken gaan voelen door oude kunst, of je juist richting moderne kunst bewegen.

Vroeger was ik een grote aanhanger van Kandinsky. Nu niet meer, ik zie nu toch teveel een kunstje terug. Je kunt je ook van een kunstenaar af bewegen. Maar je moet heel voorzichtig zijn met wat je nog niet ziet. Een conservator stelde me voor om een gezicht op de Dom van de negentiende-eeuwse schilder Verheijen aan te kopen. Ik vond het een lor van een ding, maar die conservator zette door en nu vind ik het een prachtig schilderij. Het hangt inmiddels in de vaste collectie en als ik erlangs kom, blijf ik altijd even staan. Ik bedoel maar: op een bepaald moment kun je opeens meer tegenkomen in een werk. Tegelijk hoeft het niet zo te zijn dat er altijd meer is. Dat is weer dat mystieke. Maar als je het ooit in een werk hebt gezien, gaat het nooit meer echt weg."H